

MIRJA IIVONEN

Indeksoinnin suuntautumisesta

Iivonen, Mirja, Indeksoinnin suuntautumisesta. [On the orientation of indexing]. Kirjastotiede ja informatiikka 6(1): 25—30, 1987.

The literature on indexing and classification presents two different ways to understand »aboutness», i.e. how to answer the question »what is the book about». One underlines the importance of studying the text structure of the work and assumptions by the author about the knowledge and interests of readers. The other underlines the importance to study users' requests and to regard indexing as an answer to requests. Hutchins' and Maron's concepts of aboutness are described and compared to Soergel's ideas of request-oriented and entity-oriented indexing. Maron's and Soergel's ideas are quite close to each other whereas between Hutchins and Soergel there seems to be some kind of a conflict even if some similarities exist, as well. Both authors suggest that there are differences in the ways of indexing according to the type of the library. In Finland it is possible to use request-oriented indexing in special libraries and information agencies offering services to special user-groups. This approach would be fruitful also in other kind of libraries while it pays more attention to the requests of users.

Address: Department of Library and Information Science. University of Tampere, P.O. Box 607, SF-33101 Tampere, Finland.

Kirjasto- ja informaatiopalvelualalla tarvitaan omaa työtä koskevaa ajatusrakennelmaa. Tähän liittyvät sekä 1) ajatukset kunkin erityisalueen osuudesta toiminnallisessa kokonaisuudessa että 2) käsitykset suoritettavan työn suuntautumisesta. Kirjastotiede ja informatiikka -lehden numerossa 5(4)—1986 Vesa Suominen tarkastelee luokitusta ja indeksointia ensiksi mainitusta näkökulmasta ja katsoo dokumentaatiokielten muodostavan osan »kirjastonhoitajan viestintäpätevyyttä kirjastoyhteisössä» ja olevan osa kirjastonhoitajan viestinnän praktista ydintä. Tässä artikkelissa pohdin luokituksen ja indeksoinnin asemaa kirjasto- ja informaatiopalvelutyössä jälkimmäisestä näkökulmasta, erittelemällä indeksoinnin¹ suuntautumista.

Indeksoinnin lähestymistapojen pohdintaan voidaan yhdistää *aboutness* -ilmiön tarkastelu, sen »selittäminen», miten tulisi vastata kysymyk-

seen »*what is the book about*», »*mistä kirja kertoo*». Luokitusta ja indeksointia käsittelevässä kirjallisuudessa tätä ilmiötä on lähestytty kahdesta, melko erilaisesta näkökulmasta: Toinen painottaa tekstiä ja hakee tukea tekstilingvistiikan ja tekstistrategian tuntemisesta, toinen taas sitoo *aboutnessin* selvittämisen myöhemmin tapahtuvaan tiedonhakuun. Otan seuraavassa esille esimerkkinä tekstiin tukeutuvasta *aboutness* -käsityksestä W.J. Hutchinsin (1978) esittämät ajatukset ja hakuun liittyvästä M.E. Maronin (1977) *aboutness* -tulkinnot. Teokseen ja hakukysymyksiin suuntautuneen indeksoinnin erottelu perustuu Dagobert Soergelin (1985) näkemyksiin siitä, että indeksointiprosessissa voidaan painottaa joko teoksen tutkimista tekstinä tai teoksen tutkimista antamalla käyttäjien kysymysten toimia indeksoinnin eräänlaisena viitekehyksenä.

»Mistä kirja kertoo?»

Indeksoinnin sitä vaihetta, jossa indeksoija määrittää dokumentin aiheisällön, on tutkittu suhteellisen vähän (ks. Hutchins, 172, Meriläinen, 58). Indeksointiprosessi on pitkään ymmärretty ikäänkuin käänösprosessina, jossa huomio on kiinnitetty teoksen sisällön kääntämiseen kulloinkin käytössä olevalla dokumentaatiokielelle ja tämän kielen kykyyn ilmaista erityyppisiä suhteita. Se, mitä käännetään, on oletettu jollakin tapaa helposti tunnistettavaksi.

ISO:n standardissa »Documentation—Methods for examining documents, determining their subjects, and selecting indexing terms» (ISO 5963) indeksointi jaetaan kolmeen vaiheeseen, jotka ovat:

- a) dokumentin tutkiminen ja sen aiheisällön tunnistaminen
- b) aiheen keskeisten käsitteiden identifiointi
- c) näiden käsitteiden ilmaiseminen indeksointikielen termein.

Dokumentin tutkimisessa indeksoijaa ohjataan kiinnittämään huomio *dokumentin strategisiin kohtiin*: dokumentin otsikkoon, mahdolliseen tiivistelmään, sisällysluetteloon, johdantoon, eri lukujen alkulauseisiin, typografisesti harvennettuihin kohtiin, kuviin, taulukoihin, diagrammeihin sekä niiden teksteihin ja dokumentin johtopäätöksiin. Dokumentin sisällön keskeisten käsitteiden tunnistamiseksi indeksoijaa kehoitetaan tutkimaan dokumenttia *dokumentin käsittelemän toiminnan kautta*. Indeksoijan tulisi selvittää mm. mikä on dokumentissa esiintyvä toiminta, mikä on toiminnan kohde, kuka on toiminnan suorittaja, millä välineillä toimintaa suoritetaan ja mikä on toimintaympäristö. Tämän jälkeen indeksoijalla oletetaan olevan käsitys siitä, »mistä kirja kertoo».

Hutchins ja aboutness

W.J. Hutchins käyttää *aboutness*-pohdintansa tukena tekstilingvistiikkaa ja pyrkii vastaamaan kysymykseen »mistä kirja kertoo?» erottamalla tekstistä sen teema- ja reemaosat. (Hutchins, 172—181).

Hutchinsin mukaan jokaisessa tekstissä on kahdenlaisia elementtejä:

- 1) elementtejä, jotka kirjoittaja (tai puhutussa tekstissä puhuja) olettaa lukijansa (kuulijansa) etukäteen tietävän ja
- 2) elementtejä, joita lukija (kuuliija) ei etukäteen tiedä, asioita, jotka lukijalle (kuulijalle) tulevat tekstissä uusina vastaan.

Tekstin kannalta ennalta tiedetyt elementit muodostavat tekstin teeman ja uusina esiin tule-

vat asiat tekstin reeman. Normaalityypauksessa tekstissä teema edeltää reemaa. Jokaisen kirjoittajan täytyy tehdä joitakin oletuksia lukijoidensa kiinnostuksesta ja aikaisemmista tiedoista, kukaan kirjoittaja ei koskaan aloita absoluuttisesta alusta. Kirjoittajan on luontevaa tuoda oletuksensa esille jo tekstin alussa eli aloittaa teemasta ja vasta sen jälkeen edetä reemaan. Hutchinsin mukaan tämän tekstistrategian tunteminen auttaa indeksoijaa dokumentin aiheisällön selvittämisessä.

Hutchins esittää rinnakkain kaksi erilaista indeksointitapaa, yhteenvetoindeksoinnin, jossa dokumentin sisällöstä pyritään tekemään yhteenveto ja kääntämään se dokumentaatiokielelle, sekä teeman selvittämiseen pohjautuvan indeksoinnin, jossa indeksointia varten tutkitaan kirjoittajan lähtöoletuksia. Yhteenvetoindeksointi edellyttää Hutchinsin mukaan, että indeksoija muodostaa jonkinlaisen käsityksen teoksen tulevista käyttäjistä, heidän kiinnostuksensa kohteista ja keskimääräisestä tiedontasostaan. Sen sijaan tekstin teeman selvittämiseen pohjautuva indeksointi ei hänen mielestään pakota indeksoijaa tekemään mitään oletuksia dokumenttia myöhemmin etsivien tiedontasosta. Indeksoijan tehtävänä on ainoastaan määrittää tekijän lähtöoletukset, se aihe, johon dokumentin kirjoittaja itse olettaa lukijoidensa tarttuvan.

Hutchins asettautuu kannattamaan teeman pohjautuvaa indeksointia, joka hänen mielestään sopii useimpiin yhteyksiin. Yhteenvedot hän esittää jätettäväksi tiivistelmäpalveluille sekä indeksoinnissa asiakkaansa hyvin tunteville erikoiskirjastoille ja informaatiopalvelulaitoksille. Kytkessään indeksoinnin dokumentin teeman selvittämiseen Hutchins tukeutuu kirjoittajaan teoksen aiheen määrittäjänä ja *aboutness*-auktoriteettina. Samalla hän osoittaa ymmärtävänsä indeksoinnin hyvin teokseen suuntauneesti.

Maronin S-about, O-about ja R-about

M.E. Maronin tarkastelussa *aboutnessin* selvittäminen liittyy olennaisesti dokumentin sisällön kuvailuun myöhemmin tapahtuvaa hakua varten. Hän erottaa toisistaan kolme erilaista *aboutness*-käsitettä. Ensimmäistä niistä hän kutsuu subjektiiviseksi *aboutnessiksi* (S-about), toista behavioralistiseksi tai myös objektiiviseksi *aboutnessiksi* (O-about) ja kolmatta hakuun (retrieval) liittyväksi *aboutnessiksi* (R-about). (Maron, 38—43).

Subjektiivinen *aboutness* liittyy ymmärtämiseen, se on eräänlaista »näkemistä». Maronin mukaan dokumenteilla on tavallisesti jokin asiasisältö, ja tämä sisältö ymmärretään, kun dokumentti luetaan. Kun henkilö, subjekti lukee do-

kumenttia, hänelle syntyy kuva siitä, mitä hän lukee, »mistä kirja kertoo». Henkilö, subjekti tulkitsee ja ymmärtää lukemaansa, ja se, miten hän sitä ymmärtää ja tulkitsee riippuu siitä, mitä hän ennestään tietää ja kuinka kyseinen dokumentti muuttaa tai vahvistaa hänen aikaisempaa tietämystään ja uskomuksiaan. S-about on siis riippuvainen subjektin, henkilön aikaisemmista kokemuksista ja liittyy selvästi hänen ymmärtämiseensä ja käyttäytymiseensä. Maronin mukaan siitä ei kuitenkaan ole paljoakaan apua silloin, kun dokumenttia indeksoidaan myöhemmin tapahtuvaa hakua varten eli kun etukäteen pyritään vastaamaan kysymykseen »mistä kirja kertoo».

Niinpä Maron esittääkin S-aboutin rinnalle O-about ja R-about -käsitteet. O-about -käsitettä, behavioralistista *aboutnessia* Maron kuvaa tilanteella, jossa henkilölle annetaan dokumentti luettavaksi ja pyydetään häntä kuvailemaan teosta tietyn sanaston termeillä, valitsemaan sanastosta dokumenttia parhaiten kuvaavat termit. Sensijaan että lukija joutuisi kuvaamaan lukemaansa teosta täysin avoimella ja rajaamattomalla tavalla, sallittujen kuvausten määrä on jo etukäteen rajattu käytetyn sanaston antamiksi mahdollisuuksiksi. Valitessaan sallituista termeistä dokumentteja kuvaavia termejä eli vastatessaan dokumentaatiokielen termein kysymykseen »mistä kirja kertoo?», indeksoijan tulee Maronin mukaan ajatella, miten dokumentteja mahdollisesti kysytään. Indeksoijalle aboutnessin selvittäminen on oletettuihin tuleviin hakupyntöihin vastaamista sanaston termein.

Hakuun liittyvä Maronin R-about liittyy tilanteeseen, jossa ne, joiden tarpeita dokumentti eniten tyydyttäisi, etsisivät sitä todennäköisemmin termillä i kuin termillä k. R-about merkitsee »kaikkien mahdollisten informaatiokategorioiden todennäköistä jakautumista» ja sitä voidaan kuvata lauseella: »Dokumentti x on enemmän indeksitermin i kuin indeksitermin k aiheesta.» R-about on tarkennettavissa *more about* -ilmaisulla, »*What is the book more about?*» Koska kaikkia mahdollisia indeksitermejä ei voida valita edustamaan dokumenttia, indeksoijan tehtävänä on verrat eri indeksitermien käyttökelppoisuutta tietyn dokumentin sisällön kuvaamiseksi.

Maron ohittaa melko helposti S-aboutin avulla sen älyllisen prosessin, jossa indeksoija muodostaa käsityksensä dokumentin aiheisällöstä. O- ja R-aboutia hän käyttää eritelläkseen dokumentin sisällön kuvaamista tilanteessa, jossa indeksoijalla on jo jotakin, mitä ilmaista. Maronille indeksointi on selvästi tarkoituksellista ja hakukysymyksiin suuntautunutta toimintaa, dokumentin sisällön kuvailua myöhemmin tapahtuvaa hakua varten. Tiedonhaun korostumisesta Ma-

ronin ajattelussa kertoo myös erityisen R-about käsitteen mukaanotto.

Soergel ja indeksoinnin suuntautuminen

Teoksessaan »Organizing information» (1985) Dagobert Soergel tarkastelee teokseen ja hakukysymyksiin suuntautunutta indeksointia. Teokseen suuntautunut indeksointi painottaa dokumentin sisällön kääntämistä dokumentaatiokielelle, kun taas hakukysymyksiin suuntautuneessa indeksoinnissa korostuu ajatus dokumenttien tutkimisesta käyttäjien kysymysten valossa, myöhempää käyttöä varten. (Soergel, 225—249)

Teokseen suuntautunut indeksointi on Soergelin mukaan selvästi seurausta kirjastojen tavasta luokitaa teoksia kokoelmaan ja siinä vallitsevaan hyllyjärjestykseen. Se on ensisijaisen ja parhaan mahdollisen paikan ajattelemista teokselle. Soergelin mukaan teokseen suuntautunut indeksointi voi kuitenkin pahimmassa tapauksessa johtaa siihen, että indeksoija ajattelee ainoastaan teoksen paikkaa hyllyssä, mutta unohtaa ne kysymykset, joilla teosta mahdollisesti myöhemmin etsitään. Tällöin indeksoija löydettyään dokumentaatiokielestä tyydyttävän vaihtoehdon, kuvaa dokumentin sisältöä tällä termillä (tai notaatiolla) eikä enää ajattele, miten turvata aiheen löytyminen myös muuta tietä.

Hakukysymyksiin suuntautuneessa indeksoinnissa indeksoija toimii käyttäjien asiamiehenä (agenttina) ja miettii dokumenttien mahdollista myöhempää käyttöä ja sitä, millä termeillä haettaessa indeksoitava teos tulisi löytää tai löytyisi parhaiten. Käyttäjien ongelmat ja kysymykset muodostavat siis eräänlaisen viitekehysten indeksoinnille. Teosten tutkiminen hakukysymyksiin suuntautuneessa indeksoinnissa on Soergelin mukaan tieteellistä esiajattelua (»scientific prethinking»).

Teokseen suuntautunut ja hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi painottavat selvästi eri näkökulmia indeksointiprosessissa. Teokseen suuntautuneessa indeksoinnissa teosta käännetään dokumentaatiokielelle, hakukysymyksiin suuntautuneessa indeksoinnissa tutkitaan dokumentaatiokielen termejä ja mietitään, onko indeksoitava teos suhteessa niihin relevantti vai ei. Tämä näkökulmien erilaisuus voidaan esittää myös indeksointiprosessien erilaisina etenemissääntöinä.

Teokseen suuntautunut indeksointi etenee noudattaen mallia

- 1) tutki dokumentti ja tunnista käsitteet
- 2) käännä käsitteet indeksointikielelle

Sensijaan hakukysymyksiin suuntautunut in-

deksointi etenee seuraavasti:

- 1) tutki dokumentti ja kiinnitä erityistä huomiota dokumentaatiokielen
- 2) päätä jokaisen kuvailutermin osalta, pitäisikö tarkasteltava teos indeksoida tällä termillä.

Intanteellista Soergelin mukaan olisi, että hakukysymyksiin suuntautuneessa indeksoinnissa indeksoija voisi jokaista dokumenttia indeksoidessaan »käydä läpi» dokumentaatiokielen jokaisen termin ja vastata jokaisen termin kohdalla kysymykseen, onko dokumentti suhteessa juuri tähän termiin relevantti vai ei. Tämä ei käytännössä ole mahdollista, mutta indeksoijalla voi kuitenkin olla apunaan tarkistuslista niistä termeistä, jotka ovat erityisen tärkeitä indeksoitaessa sitä ympäristöä varten, jossa indeksoija työskentelee. Indeksoija voi myös muistaa kielen. Soergelin mukaan dokumentaatiokielen muistettavuutta parantaa sen sekä käsitteellinen että työpografinen selkeys ja strukturoitu rakenne.

Teokseen ja hakukysymyksiin suuntautuneen indeksoinnin erilaisuutta voidaan kuvittaa Soergelin (mt. s. 230) antamalla esimerkillä. Dokumentin aiheena on työläisten lasten opiskelu collegessa. Teokseen suuntautunut indeksointi toisi ko. dokumentista esiin aiheet *työväenluokka (yhteiskuntaluokat)* ja *collegessa opiskelu*. Hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi esittäisi aiheet *työväenluokka (yhteiskuntaluokat)*, *collegessa opiskelu* ja *sukupolvien välinen sosiaalinen liikkuvuus*.² Hakukysymyksiin suuntautuneessa indeksoinnissa indeksoija siis jatkaisi pitemmälle kuin teokseen suuntautuneessa indeksoinnissa. Hän miettisi, miten aihetta saatetaan myöhemmin etsiä, mikä on se ongelma-alue, johon teos liittyy. Näin indeksoija toisi dokumentista esiin myös aiheen »sukupolvien välinen sosiaalinen liikkuvuus».

Hakukysymyksiin suuntautuneen indeksoinnin mahdollisuuksista

Soergelin mukaan ei kuitenkaan ole olemassa yhtä ainoata oikeata indeksointitapaa. Indeksointitapaa valittaessa on otettava huomioon sekä indeksoinnin kustannukset että tiedonhaun kustannukset. Hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi parantaa indeksoinnin laatua ja alentaa hakukustannuksia, mutta se myös lisää indeksointikustannuksia, koska se vie enemmän aikaa kuin teokseen suuntautunut indeksointi. Se myös vaatii indeksoijalta enemmän aiheen tuntemusta ja kykyä arvioida dokumenttia suhteessa käyttäjien tarpeisiin ja heidän esittämiinsä kysymyksiin.

Valittaessa hakukysymyksiin ja teokseen suuntautuneen indeksoinnin välillä on mietittävä, onko hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi hintansa arvoista. Vastaus riippuu Soergelin mukaan sekä tiedonhaussa esitettävien kysymysten tyypeistä ja määrästä että myös tiedonhaun laadun tärkeydestä. Jos tiedonhaussa esitettävät kysymykset ovat spesifejä ja konkreettisia, ei hakukysymyksiin suuntautunutta indeksointia tarvita. Teokseen suuntautunut indeksointi sopii spesifisen empiirisen datan indeksointiin, kun taas hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi soveltuu paremmin yleisten, abstraktien ja teoreettisten aiheiden indeksointiin.

Indeksointitapaa valittaessa on otettava huomioon myös se kohdejoukko, jolle indeksoidaan. Vaikka hakukysymyksiin suuntautuneessa indeksoinnissa indeksoijan ei tarvitsekaan tuntea yksittäisten käyttäjien erityistarpeita, tulee hänen tuntea käyttäjäkunnan intressit ja tarpeet yleensä. Tämä on varsin vaikeata, jos kohdejoukko on laaja. Soergelin mukaan esim. Chemical Abstractsin seuraajat ovat kohdejoukkona liian laaja hakukysymyksiin suuntautunutta indeksointia varten. Sensijaan teokseen suuntautunut indeksointi, joka nojaa tekijän tarkoitukseen, soveltuu silloin, kun indeksoidaan laajalle ja heterogeeniselle joukolle. Tällöin indeksoija voi selviytyä indeksoinnissa vähemmällä työllä ja tukeutua tekijän terminologiaan.

Soergel, Maron ja Hutchins

Soergelin hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi saa tukea Maronin tavasta tarkastella *aboutnessia*, jossa lähtökohtana on selvästi tiedonhaku. Maronin *aboutness*-ajattelu ja Soergelin hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi suhtautuvat indeksointiin varsin samansuuntaisesti. Molemmat korostavat dokumentin vertaamista dokumentaatiokielen termeihin, ja nimenomaisesti ajatellen sitä, minkä termien avulla ko. dokumenttia myöhemmin etsitään.

Sensijaan Hutchinsin ja Soergelin pohdintojen välillä näyttää ensinäkemällä vallitsevan jonkinlainen ristiriita; painottaahan Hutchins indeksoinnissa dokumentin tekstin ja tekstirakenteen tutkimista, kun taas Soergel korostaa indeksointia taustoittavaa ajatusta dokumenttien käytöstä. Hän myös katsoo hakukysymyksiin suuntautuneen indeksoinnin parantavan selvästi indeksoinnin laatua. Hutchinsin ja Soergelin ajatuksissa on kuitenkin myös jotakin samanlaista. Tämä samanlaisuus löytyy siitä kirjastotyypistä, jota varten ajatellaan indeksoitavan ja sitä voidaan havainnollistaa kuvion 1 esittämällä tavalla. Vaikka Hutchins asettuu selvästi kannatta-

Kuvio 1. Hutchinsin ja Soergelin »kohtaaminen»

Hutchins	Kirjastotyyppi	Soergel
<p><i>Dokumentin teemaan pohjautuva indeksointi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — sopii useimmissa tapauksissa — indeksoija määrittää dokumentin tekijän lähtöoletukset 	<p>Kirjastot, joilla on laaja ja heterogeeninen käyttäjäkunta</p>	<p><i>Teokseen suuntautunut indeksointi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — teos »käännetään» dokumentaatiokielelle — indeksoija nojaa teoksen tekijän tarkoitukseen ja terminologiaan
<p><i>Yhteenvetoindeksointi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — indeksoija joutuu muodostamaan käsityksen tulevista käyttäjistä, heidän kiinnostuksen kohteestaan ja tiedontasostaan 	<p>Kirjastot ja informaatiopalveluyksiköt, joilla on rajattu ja homogeeninen käyttäjäkunta</p>	<p><i>Hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi</i></p> <ul style="list-style-type: none"> — teosta tutkitaan suhteessa käyttäjien kysymyksiin — tunnettava käyttäjien tarpeita

maan teemaan pohjautuvaa indeksointia, niin hän myös myöntää yhteenvetoindeksoinnin sopivan erikoiskirjastoille ja informaatiopalveluyksiköille. Ja vaikka Soergel korostaa hakukysymyksiin suuntautuneen indeksoinnin etuja, niin hän myös myöntää, että se ei sovi käytettäväksi sellaisissa tapauksissa, joissa käyttäjäkunta on liian laaja ja heterogeeninen.

Hutchinsin teemaan pohjautuva indeksointi on selvästi teokseen suuntautunutta indeksointia, jossa lähtökohtana on nimenomaan tekstin tutkiminen ja tekstistä löytyvien tekijän lähtöoletusten esiinnosto. Sensijaan yhteenvetoindeksointia tehtäessä indeksoija Hutchinsinkin mukaan joutuu muodostamaan jonkinlaisen kuvan dokumentin tulevista käyttäjistä. Tässä ajatuksessa on nähtävissä jonkinlainen, vaikkakin kätketty idea hakukysymyksiin suuntautuneesta indeksoinnista.

Näyttäisi siis siltä, että riippumatta siitä, eritelläänkö indeksointia prosessina lähtien liikkeelle tekstistä vai myöhemmin tapahtuvasta tiedonhausta, joudutaan ottamaan huomioon se kirjastotyyppi (tai muu organisaatio) ja käyttäjäkunta, jota varten indeksoidaan. Tätä kautta päädytään kahteen erityyppiseen indeksointiin, joita Soergel luonnehtii teokseen suuntautuneeksi ja hakukysymyksiin suuntautuneeksi indeksoinniksi ja Hutchinsin teemaan pohjautuvaksi indeksoinniksi ja yhteenvetoindeksoinniksi.

Selvä ero Hutchinsin ja Soergelin välillä säilyy indeksoinnin suuntautumisen arvottamisessa. Hutchins pitää teemaan pohjautuvaa indeksointia parempana kuin yhteenvetoindeksointia, Soergel taas katsoo hakukysymyksiin suuntautuneen indeksoinnin selvästi parantavan indeksoinnin laatua. Hutchinsin perustelut nousevat eräänlaisesta uskollisuudesta dokumentille, Soer-

gelille taas dokumentin myöhempi käyttö on selvä arvo ja indeksointitavan valinnan lähtökohta.

Hakukysymyksiin suuntautuneen indeksoinnin valinnasta

Suomen oloissa otaksuisin hakukysymyksiin suuntautunutta indeksointia voitavan toteuttaa ja toteutettavankin sellaisissa erikoiskirjastoissa ja informaatiopalveluyksiköissä (esim. yrityssectorilla), jotka suuntaavat palvelunsa tietylle rajatulle ja melko homogeenisellekin käyttäjäkunnalle. Hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi voisi kuitenkin antaa näkökulmaa myös muille, laajaa ja heterogeenista käyttäjäkuntaakin palveleville kirjastoille etenkin silloin, jos indeksoitavat dokumentit käsittelevät yleisiä ja abstrakteja aiheita. Dokumenttien sisältöä kuvailtaessa voidaan entistä tietoisemmin ajatella dokumentin myöhempiä käyttöä, sitä, minkä eri aihealueiden kautta jokin teos tulisi löytää, miten kirjaston asiakkaat sitä etsisivät. Tällöin joudutaan miettimään, ketkä ovat käyttäjiä ja miten hakukysymyksiä ennakoitaessa otetaan huomioon dokumenttien tämänhetkinen ja miten myöhempi käyttö.

Kuten aikaisemmin mainittu Soergelin esimerkki osoittaa, valinta teokseen ja hakukysymyksiin suuntautuneen indeksoinnin välillä ei kuitenkaan merkitse kokonaan erilaisten vaihtoehtojen ja termien valintaa, vaan valintaa siitä, kuinka pitkälle dokumenttia analysoidaan ja miten monia näkökulmia yhdestä fyysisestä teoksesta voidaan/halutaan indeksoinnin keinoin tuoda esille. Tämä valinta on myös valintaa indeksointiin käytettävästä ajasta ja asiantunteemuksesta ja siten riippuvainen käytettävissä olevista resursseista.

Lopuksi

Hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi, jossa indeksoija korostetusti esiintyy käyttäjien puolesta (agenttina), osoittaa selvästi vääräksi ajatuksen indeksoinnista (ja siis myös luokituksesta) kirjaston sisäisenä, vain kirjastonhoitajia palvelevana toimintana³. Teokseen suuntautuneen indeksoinnin voisi asiaa pintapuolisesti tarkastelemalla ehkä ymmärtää kommunikaatiotilanteeksi, jossa mukana ovat vain teokset ja indeksoija, mutta eivät enää kirjastonkäyttäjät. Teokseen suuntautuneen indeksoinnin tukeutuminen tekijän tarkoitukseen, lähtöoletuksiin ja terminologiaan ei kuitenkaan ole käyttäjien, tiedonhakijoiden unohtamista vaan pikemminkin heidän erilaisuutensa tunnustamista. Tilanteessa, jossa käyttäjien tarpeet ovat moninaiset, indeksoija pyrkii suhtautumaan eri käyttäjiin tapuolisesti tukeutumalla indeksoinnissa tekijään auktoriteettina. Indeksoinnin perimmäinen tarkoitus, edistää dokumenttien ja niissä olevan tiedon sekä käyttäjien (lukijoiden) kohtaamista toki säilyy tässäkin tilanteessa.

Huomautukset:

¹ Käytän termiä indeksointi tässä artikkelissa laajalaisesti tarkoittamaan dokumenttien sisällön kuvailua joko luokituksen tai indeksoinnin keinoin.

² Se, miten nämä aiheet on mahdollista ilmaista eri dokumentaatiokielistä, riippuu luonnollisesti käytettävän dokumentaatiokielen terminologiasta ja rakenteesta, mm. siitä, miten dokumentaatiokielessä on otettu huomioon esikykentä

ja jälkikytkentä. Tässä yhteydessä tarkoitus on tuoda esille teokseen suuntautuneen ja hakukysymyksiin suuntautuneen indeksoinnin välinen ero. Esimerkin mukaan ainoastaan hakukysymyksiin suuntautunut indeksointi kiinnittäisi huomiota myös aiheeseen »sukupolvien välinen sosiaalinen liikkuvuus».

³ Helsingin Sanomissa vuoden 1987 alussa käydyssä keskustelussa esitettiin myös näkemyksiä »luokituksista kirjastojen sisäisinä töinä». Jos sisäisillä töillä tarkoitetaan niitä tehtäviä, jotka suoritetaan tietyn organisaation sisällä, niin tällöin luokitus ja indeksointi toki ovat kirjastojen sisäisiä töitä, samalla tapaa kuin esim. lehden toimittaminen on toimituksen sisäistä työtä tai yliopistoissa tehtävä tutkimus on yliopistojen sisäistä työtä. Mutta jos sisäisillä töillä tarkoitetaan tehtäviä, joiden funktio on palvella vain organisaation sisällä toimivia, niin tällöin luokitus ja indeksointi eivät alistu kirjastojen sisäisiksi töiksi, koska niiden tarkoitus on edistää dokumenttien ja kirjastonkäyttäjien kohtaamista.

Hyväksytty julkaistavaksi 3. 3. 1987.

Lähteet

- Hutchins, W.J.: The Concept of »Aboutness» in Subject Indexing. — *Aslib Proceedings* 30(5): 172—181, 1978.
- ISO 5963—1985 (E). Documentation — Methods for examining documents, determining their subjects, and selecting indexing terms.
- Maron, M.E.: On Indexing, Retrieval and the Meaning of About. — *Journal of the American Society for Information Science* 28(1): 38—43, 1977.
- Meriläinen, Outi, Indeksoinnin ulottuvuuksia. Sivut 48—63 teoksessa *Kirjastovuosisikirja 1984*/(toim. Inkeri Hovi et. al). Kirjastopalvelu, Hki, 1985.
- Soergel, Dagobert: *Organizing Information: Principles of Data Base and Retrieval Systems*. Academic Press, Orlando, 1985.
- Suominen, Vesa, Kirjastonhoitajakoulutus ja kirjastoteoreettinen oppiaine ja tutkimusala. — *Kirjastotiede ja informatiikka* 5(4): 120—125, 1986